

УДК 332.15 : 336

СИСТЕМНА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРОЯВУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**SYSTEMIC ECONOMICS OF NATURE: KEY ASPECTS OF DISPLAY IN MODERN SOCIETY****Ігор БИСТРЯКОВ,***доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ***Дмитро КЛИНОВИЙ,***кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ***Igor BYSTRYAKOV***Doctor of Economics,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv***Dmitry KLYNOVYI,***Candidate of Economic Sciences, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Визначено системні засади ефективної економіки природокористування на основі поєднання екосистемного підходу, парадигми сталого розвитку та інноваційних фінансових механізмів природно-економічних відносин. Із сучасних наукових позицій фізична економія розглядається як знання про сферу використання природних активів у господарстві, закони і механізми її функціонування та є підґрунтям економіки природокористування. У взаємозв'язку із проблемою капіталізації природних ресурсів охарактеризовано фінансоміку як напрям економічної науки, що вивчає фінансову надбудову реального сектору економіки, основу економічних відносин котрої становить фінансовий процес. Системна взаємодія фінансоміки та фізичної економії у сучасних економічних процесах розглядається згідно з філософськими підходами метамодерну. Розкрито властивості природного капіталу як системоутворюючого середовища формування та відтворення фізичного виробничого, соціального й фінансового капіталу. Наголошено на здатності природного капіталу відтворювати свою первинну споживчу вартість і формувати абсолютну додаткову вартість через очищення води, нарощування ґрунтового покриву, збільшення запасів деревини та інших біологічних ресурсів, яку можливо встановити через відтворювальну ренту. Визначено, що в природному капіталі закладена споживча вартість як від його залучення в економічну діяльність, так, навпаки, і від невикористання, тобто екосистемна цінність. Запропоновано сучасне уявлення про природний капітал як специфічну економічну категорію, що характеризує формування потоку вартостей

невиробленими нефінансовими активами – компонентами природного середовища, котрі не є продуктами суспільної праці, проте мають актуальну або потенційну ринкову і суспільну цінність у якості товарів та послуг. Наголошено на необхідності застосування в економіці природокористування системного підходу, згідно з яким капіталізація природних активів має охоплювати широкий спектр сучасних фінансових відносин і відповідних фінансових інструментів.

Ключові слова: фізична економія, фінансоміка, природні ресурси, природний капітал.

The system principles of an effective economy of nature management is discussed on the basis of combining the ecosystem approach, the paradigm of sustainable development and innovative financial mechanisms of natural and economic relations were determined. From modern scientific positions physical economy represents knowledge about the sphere of use of natural assets in the economy, laws and mechanisms of its functioning, and is the basis of the economy of ecological management. Financial science – finansomic is described as the direction of economic science, which studies the financial superstructure of the real sector of the economy, which is based on the financial process in connection with the problem of the capitalization of natural resources. Systemic interaction of financial science and physical economy in economic processes was proposed from the standpoint of the philosophical approaches of meta-modern philosophy. The properties of natural capital as an environment for the formation and reproduction of physical production, social and financial capital are disclosed. The emphasis is placed on the ability of natural capital to form its primary use value and create absolute added value through water purification, the expansion of the soil cover, the increase in forest resources and other biological resources that can be established through reproductive rent. It is determined that in natural capital there is laid down a consumer value both from its use in economic activity and vice versa, from non-use, as the eco-systemic value. A modern conception of natural capital is proposed as a specific economic category that characterizes the formation of a flow of values by undeveloped nonfinancial assets – components of the natural environment that are not products of social labor, but have actual or potential market and social value as goods and services. The emphasis was put on the need for system approach in the economy of ecological management, according to which the capitalization of natural assets should embrace a wide range of modern financial relations and related financial instruments.

Key words: physical economy, financial science, natural resources, natural capital.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття в економіці гостро постає проблема епістемологічної редукації, тобто неможливості відповісти на питання окремої галузі без використання результатів досліджень в інших сферах економічної науки чи загалом знань. Зазначене зумовлене тим, що науковий напрям одночасно окреслює рамки дослідження, котрі звужують, редукують його і визначають обмеження в науковій роботі. Така ситуація

загалом характерна для багатьох наукових напрямів, особливо економіки природокористування. Остання є, по-перше, багато в чому міждисциплінарною наукою; по-друге, використовує в дослідженнях економічні методи, які лише опосередковано стосуються предмета наукових пошуків, тобто природних об'єктів та процесів, що описують реальні фізичні чи біологічні явища; по-третє, до останнього часу ця галузь фактично не мала власної сучасної економічної теорії, перебуває і нині в зародковому стані. Навіть поняття природного капіталу введено в науковий обіг відносно нещодавно. Тому саме в цій царині протягом останніх десятиліть накопичилось багато проблемних питань науково-теоретичного та практичного характеру. Узагальнивши, їх можна звести до одного, пов'язаного з тим, що природний капітал як найбільш доступний і «реальний» з фізичного погляду є одночасно найменш вивченим і капіталізованим, тобто здатним забезпечувати дохід.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Економічна теорія природокористування, яка виникла у вигляді фізичної економії практично однією з перших у світі (Ф. Кене і послідовники), близько 200 років потому фактично була забутою. Її відродження відбулося у ХХІ ст., з цим пов'язані імена українського економіста С.А. Подолинського, росіянина П.Г. Кузнецова, що зазнавали потужної ідеологічної критики та утисків, американця Л. Ларуша, автора відомої «Фізичної економіки» [1], роботи якого й нині неоднозначно сприймаються науковою спільнотою. Схожі міркування висловлював свого часу й учень А. Маслоу К. Грейвз [2], який разом з іншими дослідниками цивілізаційного розвитку (Л. Колбернгом, Е. Еріксоном та ін.) передбачав перспективний перехід до екологічного мислення й ідеології ресурсозбереження на зміну пріоритетам суспільства споживання.

Упродовж останніх півтора століть цій проблемі були присвячені роботи Дж. Гелбрейта, Дж. Бартолом'ю, Г. Дейлі, Г. Джорджа, В. Фон Візера, А. Ендерса, І. Квернера, Р. Костанци, А. Курно, Ф. Кюдланда, Д. Медоуза, Д. Медоуз, Е. Прескота, А. Пігу, А. Сена, П. Содербаума, К. Таунсенда, Э. Де Сото, Дж. Форрестера, Р. Харрода, К. Холлінга, Й. Шумпетера. А.-М. Янсона та інших, у тому числі учених національних шкіл природокористування в країнах СНД, а саме: В.А. Голяна, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, І.П. Глазиріної, Л.В. Канторовича, М.Д. Кондратьєва, М.М. Лукьянчикова, Р.А. Ісляєва, Г.Б. Клейнера, В.А. Коптюга, В.І. Корнієнка, В.К. Левашова, В.М. Матросова, Г.А. Моткіна, П.Г. Олдака, Л.В. Пахомової, Ю.В. Разовського, М.Ф. Реймерса, Т.С. Хачатурова, М.А. Хвесика тощо. У їх працях з різних позицій представлено широку тематику – визначення повноцінної ролі і місця природного капіталу в забезпеченні збалансованого, ефективного з усіх поглядів економічного колообігу виробництва і споживання вартостей.

Проте наразі головне завдання теорії економіки природокористування, а саме виведення природного капіталу з тіні господарського обігу в економічний, повноцінне переведення його у площину відносин, ефективних як щодо людства, так і природних систем, не вирішено.

Об'єктом дослідження є система природно-господарських відносин як взаємопов'язаний набір господарських і фінансових механізмів залучення

природно-ресурсних капіталів у сферу суспільного виробництва, що через природно-економічні відносини забезпечує економічно, соціально та екологічно ефективне виробництво і сталий розвиток економіки.

Мета статті полягає у визначенні системних засад створення ефективної сталої економіки природокористування на основі екосистемного підходу, парадигми сталого розвитку та інноваційних фінансових механізмів природно-економічних капітальних відносин.

Виклад основного матеріалу. Системні ознаки економіки природокористування значною мірою кореспондуються з основними положеннями фізичної економії, втім, мають особливості, обумовлені сучасними загальнотеоретичними уявленнями, зокрема щодо природно-ресурсного капіталу. Доцільно з'ясувати суть понять *економія* та *економіка*. Минаючи історію питання, зазначимо, що перша акцентує увагу на знаннях про господарювання чи домоуправління, а друга характеризує знання про відносини, пов'язані з управлінням господарювання. Отже, *фізична економія* – це знання про сферу використання природних активів у господарстві, закони і механізми її функціонування, принципи господарювання у ній. Таким чином, фізична економія є підґрунтям сучасної економіки природокористування. Більше того, сформулювати економіку країни поза контекстом фізичної економії практично неможливо. Однак сталому природокористуванню сприятиме не одностороння відмова від окремої економічної складової, а їх синтез, синкретизм, злиття в єдину систему. Отже, в процесі обґрунтування шляхів розвитку необхідно використовувати усі надбання економічної науки. Передусім це стосується питань взаємодії фізичної економії та найбільш сучасної наразі економічної течії *фінансоміки* [3]. Саме таким чином можливо закласти основи реалізації концепту сталого господарювання.

Загалом *фінансоміка* розглядається як напрям економічної науки, що вивчає фінансову надбудову реального сектору економіки, основу економічних відносин якої становить не товарне виробництво, а фінансовий процес. Зокрема, Ю.М. Осипов характеризує її як феномен підпорядкування економічних відносин реального сектору економіки фінансовому [4]. У сучасних економічних дослідженнях фінансоміка визначається як нова економіка, котра, на відміну від традиційного розуміння, концентрує увагу на відносинах, що обумовлюють виникнення вартості в результаті надання фінансових послуг, або в рамках фінансових відносин у цілому. Питання вибору т.зв. правильного рішення у разі відсутності власне концепції такого підходу залишається актуальним. Ймовірно, що його можливо вирішити у площині парадигми метамодерну, заснованого на симбіотичному функціонуванні складових природно-антропогенної системи, продуктивному співіснуванні природного й штучного. В економічному контексті це відповідне пізнання й формування на основі активів віртуальної економіки та її базової складової фінансоміки, простору фінансових відносин, що виокремлюється з економіки реального сектору виробництва у специфічну сферу дослідження.

Тобто концепт *метамодерну* визначає, в яких умовах, на якому рівні, в якій ситуації і для досягнення якого результату необхідно застосовувати окремий підхід, теорію чи економічний інструмент господарювання. Варто

наголосити, що базові засади моделі «парус» сформулював М. Портер [5], котрий використав її під час системного багатофакторного опису моделі регіональної конкурентоспроможності кластера. Саме такий підхід, на відміну від концепту постмодерну, дав змогу вирішити проблему, зокрема, пов'язати «знак» (суб'єктивне розуміння та визначення реальності) з власне реальністю, виділити кластери не як штучні, а значною мірою природні комплексні, природно-антропогенні елементи територіальної економічної самоорганізації виробничої діяльності цілісної екосистеми, у якій людина є елементом природи, а її діяльність – частиною екосистемних ефектів. Таким чином, у разі комплексної, всеохоплюючої оцінки природних ресурсів йдеться про системну сукупність двох видів вартостей природного капіталу у площині економіки та фінансовіки одночасно, які можна об'єднати в наукове поняття *господарська цінність* природно-ресурсної компоненти (рис.).



Рис. Системні властивості природного капіталу

Зауважимо, що цим аспектам у національних дослідженнях донедавна приділялося недостатньо уваги; натепер інтерес до оцінки екосистемних ефектів в українській економічній науці зростає. Серед зарубіжних учених варто виділити в цьому напрямі ґрунтовні економіко-філософські роботи І.Д. Уайта [6] та О.Р. Янга [7]. У європейській практиці господарювання аналогічні підходи знайшли відображення у концепті *належного врядування* (Good Governance), згідно з яким в управлінських рішеннях має враховуватися багатоаспектний фактор відповідальності за збалансованість розвитку природно-антропогенних регіональних систем [8].

Слід наголосити, що капіталізація природно-ресурсного потенціалу з використанням фінансових інструментів, забезпеченням відповідних інституціональних перетворень здатна суттєво підвищити роль і місце

природного капіталу в складі національного багатства країни [9]. Природний капітал, на відміну від інших видів, розглядається як специфічна економічна категорія, що характеризує формування потоку вартостей невикористаними нефінансовими активами – компонентами природного середовища, котрі не є продуктом суспільної праці, проте мають актуальну та потенційну ринкову і суспільну цінність у якості товарів та послуг і повинні бути оцінені та враховані в економічному процесі як прямо використаний, так і не залучений безпосередньо ресурс.

На нашу думку, лише фінансові, зокрема рентні та фіскальні, механізми, сек'юритизація природних активів і фінансування природно-господарських відносин здатні розкрити суть природного капіталу, визначити його повноцінну вартість для суспільного виробництва, надати їм характер повноцінного товару, що продається на ринку за реальною споживчою вартістю, котра відповідає його корисним властивостям.

Висновки. Отже, здійснено спробу переосмислити й об'єднати всі позитивні аспекти докласичних, класичних, некласичних та постнекласичних економічних теорій. Зазначене є вимогою сьогодення, а також обумовлене поступовою зміною епохи постмодерну на метамодернізм, на чому у 2010 р. акцентували увагу нідерландські філософи Тімотеус Вермюлен та Робін ван дер Аккер [10]. Кризу постмодернізму, що відзначається неможливістю вибору з рівноцінних протилежностей, можливо подолати через їх синкретичне переплетення, зокрема між фізичною економією та фінансомікою, принципами державного управління та децентралізованого самоврядування, глобальним простором і нано-економічною площиною, матеріально-індустріальним характером виробництва вартостей та інтелектуальною економікою нового знання, що при цьому співіснують у єдності та недиференціації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ларуш Л. Физическая экономика / Ларуш Л.; [пер. с англ.]; Шиллеровский институт науки и культуры. – М. : Научная книга, 1997. – 128 с.
2. Graves Clare W. Levels of Existence: An Open System Theory of Values / Graves Clare W. // The Journal of Humanistic Psychology, Fall. – 1970. – Vol. 10, № 2. – P. 131–154.
3. Пшик Б. Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність, передумови виникнення, особливості прояву / Б. Пшик // Вісник НБУ. – 2013. – № 7. – С. 56–61.
4. Осипов Ю.М. Экономическая теория на пороге XXI века. Т. 4. / Ю.М. Осипов. – М. : Финансовая экономика, 2002. – 637 с.
5. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер; пер. с англ. Е. Калининой. – М. : Альпина Паблишер, 2008. – 720 с.
6. White I.D. Environmental Systems / I.D. White, D.N. Mottershead, S.J. Harrison // An introductory text. Second edition. – Cheltenham : Stanley Thornes (Publishers), 1998. – 623 p.
7. Yong O.R. Resource regimes. Natural Resource and Social Institutions / O.R. Yong. – Berkeley Los Angeles–London : University of California Press, 1982. – 276 p.

8. Klynovyi D.V. Good governance approach to the natural resource management in modern economy / D.V. Klynovyi, I.O. Petrovska, T.V. Mykytenko // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 19–20 берез. 2015 р. – Тернопіль : Крок, 2015. – С. 280–282.

9. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова, акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.

10. Горюнов В. Метамодернизм и синкретика: попытка систематизации [Электронный ресурс] / В. Горюнов // *Metamodern* : журнал о метамодернизме. – Режим доступа : <http://metamodernizm.ru/author/valery>.

REFERENCES

1. Larush, L. (1997). *Fizicheskaya ekonomika* [Physical Economics]. Moskva: Nauchnaya kniga [in Russian].

2. Graves, C.W. (1970). Levels of Existence: An Open System Theory of Values. *The Journal of Humanistic Psychology*, 10, (2), 131–154 [in English].

3. Pshyk, B. (2013). Finansomika yak novitniy napryam ekonomichnoyi nauky: sutnist', peredumovy vynyknennya, osoblyvosti proyavu [Finansomika as the latest trend of economics: the nature, conditions of emergence, specific of the display]. *Visnyk NBU*, 7, 56-61 [in Ukrainian].

4. Osipov, Y.M. (2002). *Ekonomicheskaya teoriya na poroge XXI veka*. T. 4. [Economic theory on the threshold of the XXI century. Vol. 4.]. Moskva: Finansovaya ekonomika [in Russian].

5. Porter, M. (2008). *Konkurentnoye preimushchestvo: kak dobitya vysokogo kachestva i obespechit yego ustoychivost* [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]. Moskva: Alpina Publisher [in Russian].

6. White, I.D., Mottershead, D.N., Harrison, S.J. (1998). *Environmental Systems. An introductory text*. Second edition. Cheltenham: Stanley Thornes (Publishers) [in English].

7. Yong, O.R. (1982). *Resource regimes. Natural Resource and Social Institutions*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press [in English].

8. Klynovyi, D.V., Petrovska, I.O., Mykytenko, T.V. (2015). Good governance approach to the natural resource management in modern economy. Proceedings from Ecology and environmental system optimization relationships of nature and society '15: *II Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiya, 19-20 bereznya 2015 roku – 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*. (p. 280-282). Ternopil: Krok [in English].

9. Pyrozhkov, S.I., Hvesyk, M.A. (Eds.) (2015). *Ekonomichna otsinka pryrodnoho bogatstva Ukrayiny* [Economic estimation of the natural wealth of Ukraine]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrayiny [in Ukrainian].

10. Goryunov, V. (2017). *Metamodernizm i sinkretika: popytka sistematizatsii* [Metamodernism and syncretic: attempt of systematization]. *Metamodern. Journal about metamodernizme*. Retrieved from <http://metamodernizm.ru/author/valery> [in Russian].